

Osmanlı'nın Son ve Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Uygulanan Tasnif Usulleri

Classification Methods Applied in the Last Years of the Ottoman Empire
and the First Years of the Republic

Uğur Ünal

Prof. Dr. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkan
Prof., Director of the Republic of Türkiye Directorate of State Archives. Ankara/Türkiye.

E-posta: ugur.unal@devletarsivleri.gov.tr

ORCID ID: 0009-0001-1308-9417

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makale / Research Article

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Yaz-Haziran/ Yaz-Haziran

Geliş/Received: 21 Mart/March 2023

Kabul/Accepted: 18 Haziran/June 2023

Yayın/Published: 30 Haziran/June 2023.

Atıf/Cite As

Ünal, Uğur. "Osmanlı'nın Son ve Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Uygulanan Tasnif Usulleri". *Demokrasi Platformu Dergisi*, (2023), 12/38, 19-42.

İntihal/Plagiarism

İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale intihal taramasından geçirildi ve intihal tespit edilmemiştir. /This paper was checked for plagiarism. No plagiarism detected.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur./It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Uğur Ünal)

Finansal Destek / Grant Support: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir. / The authors declared that this study has received no financial support.

Yazar Katkıları / Author Contributions: Uğur Ünal % 100

Web: <https://www.demokrasiplatformu.com/dergi>

e-mail to: demokrasiplatformudergisi@gmail.com

Publisher Serkan Yorgancılar, Ankara-Türkiye.

Öz

Bu makale Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanından önce ve sonra çeşitli heyet ve kişiler tarafından yürütülen belge tasnif çalışmalarını konu edinmektedir. Cumhuriyet'in ilanından önce başlayan ve Nisan 1924'e kadar devam eden Ali Emîrî Efendi Tasnifi, Milli Kütüphane Müdürü Ali Emîrî Efendi başkanlığında 5-10 kişilik bir ekip tarafından geliştirilen bir çalışmadır. Belgeler Osmanlı padişahlarının dönemlerine ayrılarak tasnif edilmiş ve 180 kitap ve belge tasnif edilmiştir. Mayıs 1924'te başlayan İbnülemin Mahmud Kemal İnal Tasnifi, İbnülemin Mahmud Kemal Bey'in öncülüğünde Yıldız Sarayı arşivine odaklanarak yürütüldü. 1932'nin sonunda başlayan Muallim Cevdet Tasnifi, Muallim Cevdet ve ekibinin eğitim ve kültür işleriyle ilgili Osmanlı arşivlerine odaklanan bir çalışmasıdır. Kâmil Kepecioğlu Tasnifi, 1934 yılında tasnif heyetine katılan Kâmil Kepecioğlu ve ekibi tarafından başlatılan ve askeri arşivler üzerine yoğunlaşan bir çalışmadır. Ağustos 1937'de başlayan Fekete Tasnifi ise Osmanlı donanmasının arşivlerine odaklanan bir çalışmadır. Bu çalışmaların her biri kendi tarzında geliştirildi ve diğerleriyle iyi bir şekilde bütünleşmedi. Belgelerin tasnifi bir memur ekibi tarafından elle yapılmış ve belgeler kronolojik olarak düzenlendikten sonra klasörlere konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Arşivleri, Belge Tasnif Etme, Ali Emîrî Efendi, İbnülemin Mahmud Kemal, Muallim Cevdet.

Abstract

This article discusses the document classification studies carried out by various committees and individuals before and after the establishment of the Republic of Turkey. The Ali Emîrî Efendi Classification, which began before the proclamation of the Republic and continued until April 1924, was a project developed by a team of 5-10 people led by Ali Emîrî Efendi, the Director of the National Library. The documents were classified according to the periods of Ottoman sultans, and 180 books and documents were categorized. The İbnülemin Mahmud Kemal İnal Classification, which started in May 1924, focused on the Yıldız Palace archive under the leadership of İbnülemin Mahmud Kemal Bey. The Muallim Cevdet Classification, which began at the end of 1932, was a study conducted by Muallim Cevdet and his team focusing on Ottoman archives related to education and culture. The Kâmil Kepecioğlu Classification, initiated in 1934 by Kâmil Kepecioğlu and his team who joined the classification committee, was a study that focused on military archives. The Fekete Classification, which started in August 1937, was a study that focused on the archives of the Ottoman navy. Each of these studies was developed in its own style and did not

integrate well with the others. The document classification was done manually by a team of civil servants, and the documents were put into folders after being sorted chronologically.

Keywords: Ottoman Archives, Document Classification, Ali Emîrî Efendi, İbnülemin Mahmud Kemal, Muallim Cevdet.

Giriş

Osmanlı Devleti'nde uygulanan tasnif usulleri, farklılık göstermiş olup bu çeşitlilik Cumhuriyet Dönemi'nde de devam etmiştir. Cumhuriyet'in ilanından önce başlatılan ve 1924 yılının Nisan ayına kadar sürdürülen Ali Emîrî Efendi Tasnifi, Mayıs 1924'te başlatılan İbnülemin Mahmud Kemal İnal Tasnifi, 1932 yılının sonundan itibaren girişilen Muallim Cevdet Tasnifi, 1934 yılında Tasnif Heyetinde çalışmaya başlayan Kâmil Kepecioğlu'nun tasnifi ve 1937 yılının Ağustos ayında başlatılan Fekete Tasnifi her biri kendi tarzında ve diğerleriyle bütünlük arz etmeyecek şekilde geliştirilen çalışmalardır.

1. Ali Emîrî Efendi Tasnifi

Millet Kütüphanesi Nazırı Ali Emîrî Efendi'nin riyaset ettiği Vesâik-i Târîhiyye Tasnif Heyeti tarafından Cevad Paşa Kütüphanesinde 5-10 memurla tasnife çalışılmış olmakla birlikte, aralarında dosya usulüne vâkıf kimseler bulunmaması hasebiyle tasnif edilen evrak miktarı az sayıda kalmıştır¹.

Târîh-i Osmânî Encümeni Riyaseti'ne bağlı olarak kurulan Vesâik-i Târîhiyye Tasnif Heyetinin başkanı Ali Emîrî Efendi, kendi adıyla anılan tasnifine 1 Mart 1921 tarihinde, onlarca talipli arasından seçilen 5 memur ve 1 odacıyla Cevad Paşa Kütüphanesinde başlamıştır². Heyette personelin eksilmesi durumunda yeri hemen doldurulmaya çalışılmış, devamsızlığı ve randıman eksikliği olanlar da Hazîne-i Evrâk Müdürü Mahmud Nedim Bey tarafından Sadarete arz edilmiştir³. Ayrıca Sadarete öncelikle 1921 yılının Mart-Haziran aylarını içerecek şekilde

¹ BCA., 30-12-10-1 / 24-1-5, 19 February 1928

² TİTE Arşivi, Box No: 1, Folder No: 9, Document No: 9; Box No: 1, Folder No: 19, Document No: 19; Box No: 1, Folder No: 20, Document No: 20; Box No: 1, Folder No: 33, Document No: 33; Box No: 1, Folder No: 34, Document No: 34. Heyette çalıştırılmak üzere 6 kişinin istihdam edileceği duyulduğunda onlarca başvuru yapılmıştır. Başvuranların arasında emekli paşalar, zabıtlar, kâtipler, öğrenciler, işsiz ve bir şekilde kamu hizmetinde iken açıkta bulunanlar yer almaktadır. Talepler özgeçmiş, tecrübe ve yetenekleri de ihtiva eden ayrıntılı dilekçelerle Sadarete sunulmuştur. BOA., A.) M. 532 / 1-2-3-4-5-6-7-8-9-11-15-16-17-19-21.

³ BOA., A.) M. 532 / 29-40-42-49; 533 / 10-28-32-33-36-51-62-126; BOA., A.) d. 3350 / 1; BOA., A.) d. 3351 / 1-3.

ardından aylık olarak tasnif personelinin performans cetvelleri sunulmuştur. Arz yazılarında bu cetvellere dair değerlendirmelerin de yapıldığı ve işin ciddiyle takip edildiği görülmektedir⁴.

Belgelerin düzenlenmesi ve tasnifi işine başlandığında yeni rafların yapımı, dosya kartonlarının (kutuları) temini ve eski defter ciltlerinin yenilenmesi de ihmal edilmemiştir. Heyete tahsis edilen odada 55,5 metre uzunluğa sahip, 616 adet karton alabilecek 2 adet raf yaptırılmıştır. Heyet tarafından gönderilen numuneye uygun olarak ilk etapta Matbaa-i Âmire Müdürlüğünce her biri 60 kuruşa mal olan 100 adet karton imal ettirilmesi istenmiş, 30 Mayıs 1921 tarihine kadar 345 adet karton teslim alınmıştır. 3 ay içerisinde ele alınan Dîvân-ı Hümâyûna ve devlet dairelerine ait olan bozulmuş ve çürüyen kayıt defterlerinden her biri 55 kuruşa mal olmak üzere 234 adedi hizmet alımıyla yeniden ciltlenmiştir. Aynı süre içerisinde defterlere kaydedilip 61 adet kartona konulan evrak adedi ise 5.554'tür. Heyet son bir yılında (26 Mart 1923 – 29 Şubat 1924) 1.409 adet hatt-ı hümâyûn ve 2.557 adet evrakı tasnif edip dosyalamış ayrıca 331 adet eski defteri ciltletmiştir⁵.

Arşiv koleksiyonlarımızda önemli bir yeri olan Ali Emîrî Tasnifi'nde padişahların hüküm sürdüğü yıllara göre ayrıma gidilmiş, belgeler bu dönemlere göre kronolojik sıraya dizilerek kartonlanmıştır. Sıralama ise Osmanlı Kuruluş Dönemi'nden 1861 yılına kadar tahta çıkan padişahlara numara verilmek suretiyle yapılmıştır. Tasnifi yapılan 180.185 adet belge; siyasi, askerî, tımar ve zeamet tevcihleri, yabancı devletlerle ilişkiler, Dîvân-ı Hümâyûn işleri ve maarif gibi konuları ihtiva etmektedir. Belgeler, padişahların hüküm dönemlerine göre ayrı tomarlar şeklinde sandıklara ve raflara konulmuş, daha sonra bu evrak, en eski tarihten itibaren Komisyona gönderilmiştir⁶. Komisyonda tarih sırasına konularak konularına göre ayrılan belgelere numara verilmiş ve bunlar mühürlenerek dosyalanmıştır⁷.

Cumhuriyet Dönemi raporlarından anlaşılacağı üzere Ali Emîrî Tasnifi'nin telhis defterleri ise 61 adetten ibaret olup defter adetlerinin dağılımı şu şekildedir:

⁴ BOA., A.) M. 532 / 23-24-27-32-34-35; 533 / 23.

⁵ BOA., A.) M. 533 / 4-5-7-8-11-12-13-18-22-23-145; BOA., A.) d. 3349 / 4. Ciltlenen her defterin adı, türü ve ait olduğu tarihler kayda geçirilmiştir. Bu defterler arasında ahkam, mukataa, nişan, tımar, cizye ve tayinat defterleri de bulunmaktadır. BOA., A.) d. 3348 / 1-17.

⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, s. 14; Tanin, 2 Nisan 1937, s. 9; Stanford J. Shaw, "Archival Sources for Ottoman History: The Archives of Turkey", Journal of the American Oriental Society, Vol. 80, No 1 (Ocak-Mart 1960), s. 4.

⁷ BOA., BEO, 4667 / 349985, 4 Rebîülâhir 1339 (16 Aralık 1920); BOA., BEO, 4670 / 350226, 29 Rebîülâhir 1339 (10 Ocak 1921).

1 adet Osman-Yavuz Sultan Selim, 1 adet Kanuni Süleyman, 1 adet İkinci Selim, 1 adet Üçüncü Murad, 1 adet Üçüncü Mehmed, 1 adet Birinci Ahmed, 2 adet Birinci Mustafa, 1 adet İkinci Osman, 1 adet Dördüncü Murad, 1 adet Sultan İbrahim, 3 adet Dördüncü Mehmed, 1 adet İkinci Süleyman, 1 adet İkinci Ahmed, 4 adet İkinci Mustafa, 6 adet Üçüncü Ahmed, 5 adet Birinci Mahmud, 3 adet Üçüncü Osman, 8 adet Üçüncü Mustafa, 7 adet Birinci Hamid, 7 adet Üçüncü Selim, 1 adet Dördüncü Mustafa, 3 adet İkinci Mahmud ve 1 adet Sultan Abdülmecit⁸.

1924 yılının Ocak ayında vefatına rağmen Ali Emîrî Efendi'nin usulüyle yürütülen tasnif çalışmaları Nisan ayına kadar devam etmiş, tasnif edilen defter ve evrakın toplamı 180.185'e ulaşmıştır. Bunlardan defter olarak bulunan 1.015 adedi, ileride Fekete'nin tavsiyesi üzerine, tasnif edilmemiş diğer defterlerle karıştırılmış ve sonradan ayrı bir tasnife tabi tutulmuş olup bunların toplamı 6.713'e çıkmıştır⁹.

Günümüzde indeksiyle birlikte 54 cilt katalogdan oluşan bu belge grubu, Ali Emîrî Efendi'nin bürokratik ve entelektüel kişiliğine karşın arşivcilik metotlarına yabancı olduğunu göstermektedir. Belgeler padişahların yıllarına göre ayrılmış, kendi dönemleri içinde de tam olarak kronolojik sıralamaya tutulmayarak tasnif edilmiştir. Bu sebeple belgeler ilk oluşturulduğu müessese ve zamanla bağıny kaybetmektedir. İşin hızlandırılabilmesi adına tasnif işine ehliyetli olmayan kimseler de dâhil edilmiş, bu yüzden dağıtılan evrak kutulanmayarak ve gelişigüzel paketler hâlinde bağlanarak yığın hâlinde bırakılmıştır. Bu durum, Ali Emîrî Tasnifi'nin zamanla diğer tasniflerle karışmasına neden olmuş ve vesikalarla fihrist defterlerinin karşılaştırılmaması uygulamada bazı güçlükleri doğurmuştur. Zamanla, İbnülemin ve Cevdet Tasniflerinin yeniden gözden geçirilmesi için yeni talimatnameler hazırlanmıştır. Yine de erken dönem Osmanlı belgelerinin de yer

⁸ BCA., 30-01 / 34-212-3, tarihsiz.

⁹ BOA., BEO. 4667 / 349985, 4 Rebülâhir 1339 (16 Aralık 1920); BCA., 30-12-10-1 / 25-4-4, 4 Mayıs 1939; BCA., 30-01 / 34-212-3, tarihsiz; BCA., 30-1 / 34-210-4, 4 Mayıs 1939. Ali Emîrî Efendi'nin başkanlığındaki Komisyonun Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde toplam 385.000 belgeyi tetkik ettikleri, 18.321 belgeyi de padişah devirlerine göre tasnif ederek özetledikleri ve ayrıca çeşitli defterlerin de fihristlerini tamamladıkları, Arşiv Umum Müdürlüğünün 18 Kasım 1946 tarihli raporunda ifade edilmektedir. BCA., 30-12-10-1 / 26-3-2, Arşiv Umum Müdürlüğünce hazırlanan 18 Kasım 1946 tarihli rapor. Târîh-i Osmânî Encümeni Reisi tarafından İstanbul Valiliğine 1923 yılının Şubat ayında gönderilmek üzere hazırlanan ancak gönderilmeyen yazıdan anlaşılacağı üzere Yıldız Sarayı'nda oluşturulan Özel Komisyon da çalışmalarına devam etmektedir. Yıldız Evrakı arasında Târîh-i Osmânî Encümeni Kütüphanesine ait olup da bu gibi evrakın tasnifinde bulunmak ve bunlardan esasen Kütüphaneye ait bulunanların ayıklanarak Kütüphanede muhafazasını temin etmek üzere Encümen üyelerinden veya memurlarından birisinin Komisyona katılması yönündeki talebin yazıya aktarıldığı ancak söz konusu tezkirenin gönderilmediği anlaşılmaktadır. TİTE Arşivi, Kutu No: 1, Gömlek No: 5, Belge No: 5.

aldığı Ali Emîrî Tasnifi, arşivcilik tarihimiz açısından günümüze intikal eden düzenli bir tasnif olması nedeniyle kayda değer bir çalışmadır.

2. İbnülemin Mahmud Kemal İnal Tasnifi

İbnülemin Mahmud Kemal Bey'in belge tasnifi üzerinde ilk çalışmaları, Yıldız Evrakı üzerinde olmuştur. II. Meşrutiyet'in ilanının ardından tahttan indirilen II. Abdülhamid'in saltanat döneminde Yıldız Sarayı'nda toplanan belge, jurnal ve defterlerden Babialî'ye nakledilen önemli vesikalar Mahmud Kemal Bey tarafından incelenip paketler hâlinde Hazîne-i Evrâka teslim edilmiştir. Buradaki çalışmalar 1922 yılında büyük oranda tamamlanmıştır. İbnülemin bu çalışmayı mülga Sadaret Müsteşarı Ali Fuad ve Hazîne-i Evrâk Müdürü Mahmud Nedim Beyler ile birlikte gerçekleştirmiştir¹⁰. Mülga Dîvân-ı Hümâyûn Beylikçisi Mahmud Kemal Bey, 25 Kasım 1923 tarihinde Târîh-i Osmânî Encümeni daimî üyeliğine seçilmiştir¹¹.

Ali Emîrî'nin başkanlığını yürüttüğü tasnif çalışmalarının Nisan 1924'te tamamlanmasıyla ikinci olarak 22 Mayıs 1924 tarihinde İbnülemin Mahmud Kemal'in başkanlığında 6 memur ve 1 hademeden Vesâik-i Târîhiyye Tasnif Heyeti unvanıyla bir komisyon daha oluşturularak Târîh-i Osmânî Encümeninin denetimi altında işe başlatılmıştır¹². 1926 yılının Mayıs ayına kadar tasnif çalışmalarına devam eden İbnülemin, Ali Emîrî'nin tercih ettiği padişahların hüküm yıllarına göre ayrılmış tasnif usulünü terk ederek kendi içinde kaba bir kronolojik sıralaması olan konu/müessese temelli yani vesikanın mevzuları üzerine tasnifi benimsemiştir. Bu tasnifte belgeler; adliye, askeriye, bahriye, dâhiliye, darphane, defter-i atîka, müsted'ayat, muhallefat, muharrerât-ı husûsiye, muafiyet ve imtiyazat, saray mesalihi, ensab, hariciye, hatt-ı hümâyûn, hilat, maadin, maliye, sıhhiye, şükr ü şikâyet, tevcihat, tımar ve zeamet, vakıf, umûr-ı nâfia olmak üzere 23 ana başlık altında ele alınmıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda 1425-1873 yıllarına ait 28 defter ve 47.388 belgenin tasnifi tamamlanmıştır¹³.

¹⁰ BCA., 30-10 / 16-91-5; İbnülemin Mahmut Kemal İnal, Son Sadrazamlar, s. ix., Mehmet Mehdi İlhan, "The Ottoman Archives and their Importance for Historical Studies: with special reference to Arab Provinces," Belleten, cilt 55, sayı 213, Ağustos 1991, s. 419.

¹¹ TİTE Arşivi, Kutu No: 1, Gömlek No: 30, Belge No: 30; TİTE Arşivi, Kutu No: 1, Gömlek No: 41, Belge No: 41.

¹² BCA., 30-01 / 34-210-4, 4 Mayıs 1939.

¹³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, s. 30. "Bu heyet evvelki heyetin saltanat devirlerine ayırma usulünü terk ile daha ilmî bulduğu vesâikin mevzuları üzerine tasnif şeklini kabul etmiş ve bu suretle tasniflerine başlanılan evrakın telhisleri ayrı ayrı defterlere sıra numaralarıyla kaydedilerek kartonlanmıştır. Heyet defterleri evraktan ayırmış ve yalnız 47.388 vesika telhis ve tasnif etmiştir."

İbnülemin'in başkanlığında yapılan ve sistematik tasnif yöntemi kullanılan bu çalışma, belgeyi üretildiği birimden kopararak konuların kendisi ve zaman içindeki bütünlüğünün bozulmasına sebep olmuştur. Ayrıca, belirlenen 23 başlık dışında kalan konular yine bu başlıklar altında toplanmıştır. Ali Emîrî ve İbnülemin Tasniflerinin arşivde neden olduğu bir diğer sorun da aynı konu ve müesseselere ait evrakın farklı fonlar altında dağılmış olmasıdır. İbnülemin'in ardından tasnif çalışmaları, Maarif Vekâletinden görevlendirilen personele ve arşivin az sayıdaki çalışanına bırakılmıştır¹⁴.

3. Muallim Cevdet Tasnifi

8 Kasım 1932 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti Arapça, Farsça ve Fransızca bilen ayrıca Rusça, Almanca, İngilizce ve Latinceye de aşina olan Muallim Cevdet'in başkanlığında bir Tasnif Heyeti kurulmasına karar vermiştir. Resmî ve Tarihî Evrak Tasnif Heyeti Reisliğine atanan Cevdet ve üye Rifat Beyler 28 Kasım'da, Mümtaz Bey 29 Kasım'da ve Kâtip Ziya Bey de 3 Aralık'ta vazifelerine başlamışlardır¹⁵. Muallim Cevdet, hastalığının ilerlemesinden dolayı 15 Nisan 1935'te istifasının onaylanmasına, 3 Aralık 1935'te de vefat etmesine rağmen, 1937 yılının Ağustos ayına kadar devam eden tasnif çalışmaları günümüzde "Muallim Cevdet Tasnifi" olarak arşivcilikteki yerini almıştır¹⁶. Nitekim 8 Kasım 1932'den 15 Temmuz 1937 tarihine kadar 216.250 vesika-defter tasnif edilmiştir¹⁷.

Yapılan konu esaslı tasnifin İbnülemin tarafından kullanılan yöntemin devamı olduğunu söylemek mümkündür. Ancak Muallim Cevdet bu tasniften farklı olarak konu sayısını 23'ten 17'ye indirerek yeniden düzenlemeyi tercih etmiştir¹⁸: Bu konular: adliye, askeriye, bahriye, belediye, dâhiliye, darphane,

BCA., 30-12-10-1 / 25-4-4, 4 Mayıs 1939; BCA., 30-01 / 34-212-3, tarihsiz; BCA., 30-01 / 34-210-4, 4 Mayıs 1939.

¹⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, 15.

¹⁵ BCA., 30-12-10-1 / 1-1-7, 6 Aralık 1932; Ercilasun, Ahmet B. (2003). "Muallim Cevdet ve Oğuzname." Millî Folklor, cilt. 15, sayı. 60, ss. 36.

¹⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, 15.

¹⁷ Gazetede yer alan bir mütehasıs raporuna göre, 2 Nisan 1937'ye kadar yaklaşık beş senede 250 bin vesika tasnif edilmiş; bunların 50.700'ü askeriye, 31.300'ü evkafa ve 29.700'ü de maliyeye ait olup diğerleri daha az sayıda bulunmaktaydı. Tanin, 2 Nisan 1937, 9.

¹⁸ İbnülemin ve Muallim Cevdet Tasniflerinde esas alınan konu başlıklarına ilişkin arşiv iç yazışmalarında dikkat çekici hususlar bulunmaktadır. Muallim Cevdet tarafından belirlenen 17 konu başlığı arasında yer aldığı belirtilen "defter" başlığı, Temmuz 1935'te kaldırılmıştır. BCA., 32-12-10-1 / 24-4-2. Eyalet-i mümtaze konu başlığı ile ancak 1936 yılının ikinci yarısında yapılan tasniflerde karşılaşılmaktadır. BCA., 32-12-10-1 / 24-5-1.

evkaf, hariciye, iktisat, maarif, maliye, eyâlet-i mümtâze, nafia, sıhhiye, saray mesâlihi, tımar- zeamet ve zabtiyedir¹⁹.

Muallim Cevdet'in başkanlığındaki Tasnif Heyeti, vesikaları ait oldukları sınıflara ayırırken herhangi bir vesikanın diğer bir sınıf veya sınıflarla alaka ve irtibatını gördüğü takdirde, bu telhis kayıtlarını alakalı görülen sınıfların defterlerine de geçirmiş ve altlarına da vesikanın asıl aidiyeti itibarıyla konulmuş olduğu sınıfının isim ve sıra numarasını da kaydetmiştir. Ancak vesikalar 3-4 asırlık tarihler arasında ve çok karışık bir hâlde buldukları için 8-10 kişilik sınırlı bir kadroyla başlangıçta bu evrakın tarihleri sıralarına getirilerek işe başlanması, malzeme çokluğu dolayısıyla asıl tasnifin pek fazla gecikmiş olacağı düşüncesiyle söz konusu vesikaların tarihleme usulüne bakılmaksızın hemen ele geçenlerin kayıt ve tesciline çalışılmıştır²⁰. Belirlenen konu başlıklarına göre yürütülen çalışmada 1933-1935 yılları arasında tamamlanan belge tasnifi sayısı toplamı 107.172 adettir²¹:

Aynı raporda tasnif heyetinin 1935 yılında 15 kişilik bir kadroya sahip olduğu da zikredilmektedir. Arşiv İdaresince tasnif heyetine gönderilen evrak, heyet tarafından önemli ve önemsiz olarak ayrılmakta, önemli görülen evrak işlemlerinin tamamlanmasının ardından bir dosya memuru tarafından ebatlarına göre dosya kutularına yerleştirilmekte ve Hazîne-i Evrâka iade edilmektedir. Önemsiz olarak ayrılan evraksa dosya memur yardımcısı tarafından içeriklerine göre dört gruba ayrılarak paketlenmektedir. Bu evrak sayıları da dikkate alındığında aynı yıl içinde heyetin elinden geçen vesika sayısının 331.800 olduğu anlaşılmaktadır²².

Önemli belge sınıfına ayrılanlar; kendi içerisinde birinci derecede, ikinci derecede ve üçüncü derecede mühim olmak üzere üçe ayrılmıştır. Bu belgeler

¹⁹ Stanford J. Shaw, "Ottoman Archival Materials for the Nineteenth and Early Twentieth Centuries: The Archives of Istanbul." *International Journal of Middle East Studies*, vol. 6, January 1975, pp. 95., *Tanin Gazetesi*, 2 Nisan 1937, s. 9.

²⁰ BCA., 32-12-10-1 / 25-4-4, 4 Mayıs 1939.

²¹ 1933-1935 yıllarında tasnif edilen belge sayısının her geçen yıl arttığı görülmektedir. Aylık ortalama 1933'te 1.660; 1934'te 2.436; 1935'te ise 4.834 belge tasnif edilmiştir. Tasnif sayısının artışındaki temel sebep, heyet kadrosunun her sene artırılması ve alınan bazı hızlandırıcı tedbirlerdir. BCA., 30-12-10-1 / 24-4-2.

²² BCA., 30-12-10-1 / 24-4-2; *Son Posta*, 5 Aralık 1935, s. 3.

içinden yalnızca birinci derecede mühim sınıfına girenler tasnif edilmiş diğerleri tasnif dışı bırakılmıştır²³.

Heyetin çalışma yöntemi ise detaylı olarak şu şekilde ortaya konulmuştur:

“Bir kâtip belge tomarlarını belirlenen 17 sınıfa göre ayırır. Ayrılan belgelere, hangi sınıfı tasnif edeceği belli olan Heyet üyeleri tarafından özetleri yapılarak kayıt sıra numarası verilir. Sıra numaraları her sınıf için 1’den başlar. Hazırlanan hülasa fişleri (içerik özet kartları) kâtipler tarafından kütüklere (temize) geçirilir. Son bir kontrolün ardından daktilo edilen hülasa fişleri kronolojik bir tasnife daha tutulmak üzere ayrılır. Belgeler ise yüzerli gruplar hâlinde dosya kutularına konularak ait oldukları sınıf ve sıra numarası gözetilerek raflara konur.”

Bunlara ilave olarak önemsiz addedilen evrakın da kabataslak bir tasnife tabi tutulduğu görülmektedir. Konu aidiyetini dikkate alan bu ayrıştırmada evrak Askeriye Sınıfı (tumar ve zeamet dâhil), Evkaf Sınıfı, Maliye Sınıfı (Darphane dâhil) ve Dâhiliye Sınıfı (belediye, iktisat, defter, saray, sıhhiye, zabtiye, adliye ve şeriye, maarif, nafia, hariciye) olmak üzere 4 parti hâlinde toplu olarak muhafaza edilmiştir. Hazırlanan hülasalar, vesikaların âdeta bir tercümesi mahiyetinde olduğu için tarihçilerin çalışmalarını da kolaylaştırmıştır²⁴.

Muallim Cevdet'in, bizim vesikalarımızın hiçbir açıdan Avrupa tarihî vesikalarıyla benzerliği olmadığı iddiasıyla Almanya, Fransa ve Rusya Arşivlerinde fiilen yaptığı incelemelerin sonucu olarak 17 sınıfta düzenlediği tasnif işi, Fekete Usulü'nün uygulanmasına kadar devam ettirilmiştir. Onun usulüne göre telhis edilen vesika fişlere yazılır ve ait olduğu vesikalara raptedilerek mübeyyizlere verilir. Onlar da verilen fişlere birer sıra numarası koyar, aynı sıra numarasını vesikaların üzerlerine de yazar ve bu sıra numarası ile ait olduğu deftere de geçirirdi. Vesikaları dosyaya ve fişi de bu işle sorumlu memura verir, bu memur ise fişleri tarih sırasına koyardı. Örneğin ele geçen vesika, bir kalenin tamirine ait olduğu takdirde, esas maddenin kale olması nedeniyle Askeriye Sınıfı'na ve tamir için edilen masraf dolayısıyla da maliyeyi alakadar ettiğinden, bu vesikayı iki sınıf dosyasına birden koymak imkânı da olamayacağından; vesika

²³ Resmî ve Tarihî Evrak Tasnif Heyetinin 1933-1934 yıllarındaki Çalışma Raporu'nda; tasnif, verim, çalışma tarzı ve heyetin mali durumu (ücret ve yevmiyeleri) ayrıntılı olarak ortaya konmuştur. BCA., 30-12-10-1 / 24-3-1.

²⁴ BCA., 30-12-10-1-24-3-1; Tanin, 2 Nisan 1937, s. 9.

doğrudan Askeriye Sınıfı dosyasına konulur ve Askeriye Sınıfı dosyasındaki sıra numarasıyla Maliye Sınıfı dosyasına ilmühaber verilir²⁵.

Muallim Cevdet'in görevden ayrılmasından bir süre sonra defter sınıfı kaldırıldı yani telhis edilen defterler, defter sınıfından çıkarılarak ait olduğu kısımlara aktarıldı. Bu da bir kısım defterlerin ait oldukları dosya içerisinde diğerlerinin de başka bir tasnife tabi tutulması münasebetiyle yekdiğerinden ayrılmasına neden oldu. Osmanlı Devleti'nin önceden idaresinden çıkmış olan memleketlerin vesikalarını bir yerde toplamak için "Eyâlât-ı Mümtâze" adı altında yeni bir sınıf da oluşturuldu²⁶.

Mümtaz Göze ve Fethi Umar, Tasnif Heyeti Başkanı olarak aynı yöntemlerle tasnife devam etmişlerdir. Bununla birlikte 1935 yılında tahrir defterlerinin özet ve düzenlemesinin de başladığı görülmektedir. Bu defterlerin yüksek değeri ve önemi vurgulanarak aidiyetlerini gösterir açıklamalar yazılarak etiketlenmesine ve düzenli bir şekilde sıralanmasına çalışılmıştır²⁷. Cevad Paşa Kütüphanesinde bulunan Hazîne-i Evrâka ait birkaç bin defter ve Müzeler İdaresinden teslim alınan 1.013 adet defterin Ali Emîrî döneminde yapılan saltanat dönemlerine göre tasnifi değiştirilerek muhtevasına göre bir ayrıma gidilmiştir²⁸. Cevdet Tasnifi de İbnülemin Tasnifi'nde olduğu gibi arşiv belgesinin üretildiği daire/kalem ile bağıni zedelemiş yani evrak bütünlüğünü bozmuştur.

3 Aralık 1935'te vefat eden Muallim Cevdet, önemli bir kısmı el yazısı eserlerden oluşan ve aralarında arşivciliğe dair yabancı dilde eserlerin de bulunduğu yaklaşık 7.000 kitabı İnkılâp Müzesi Kütüphanesine bağışlamıştır. Müze İdaresi, bağışa karşılık olmak üzere merhumun özel hayatı ve ilmî çalışmaları hakkında Vilayet Yazı İşleri Müdürü ve aynı zamanda Müze İdare Heyeti Üyesi Osman Nuri Ergin koordinasyonunda bir eser hazırlamayı kararlaştırmıştır. Esere yazı hazırlamak üzere seçilen kişilerden biri olan

²⁵ BCA., 30-01 / 34-210-5, 9 Mayıs 1939. Başvekâlet Arşiv Tasnif Heyeti Şeflerinden Adalet Tüze'nin raporundan.

²⁶ BCA., 30-01 / 34-210-5, 9 Mayıs 1939. Başvekâlet Arşiv Tasnif Heyeti Şeflerinden Adalet Tüze'nin raporundan.

²⁷ Resmî ve Tarihî Evrak Tasnif Heyetinin 1934-1937 yıllarındaki Çalışma Raporu'ndan anlaşılacağı üzere; bu tarihlerde tasnif hizmetlerinde istihdam edilen personel sayısı 1'i başkan, diğeri başkan muavini olmak üzere tasnif üyeleri, kâtip, tebyiz memurları ve daktilograflardan teşekkül etmektedir. 1936 yılı istatistiklerinde toplam personel sayısı 23-26 olarak değişiklik göstermektedir. BCA., 30-12-10-1 / 24-5-1.

²⁸ Raporda ayrıca Ağustos 1935'ten 14 Ocak 1936'ya kadar, yaklaşık 5 ayda, 574 defterin inceleme ve özetinin yapıldığı ifade edilmektedir. BCA., 30-12-10-1 / 24-4-1.

Salâhaddin Elker de 30 Ocak 1936'da Başvekâlet Müsteşarlığına gönderdiği yazıda, mevzuat çerçevesinde merhumun Dairedeki mesaisine asla temas etmemek ve ihtiyatlı bir şekilde izlenimlerini yazmak kaydıyla izin istemiştir²⁹.

Muallim Cevdet'in vefatından hemen önce veya sonra vasiyeti üzerine İstanbul Belediyesi İnkılâp Müzesi Kütüphanesine bağışladığı eserler arasında arşiv vesika ve defterlerinin de olduğu, 36 yıl sonra gündeme getirilmiştir. 6 Ekim 1971 tarihinde İstanbul Belediyesi Kitaplığında bulunan arşiv malzemesine dair Arşiv Genel Müdürü Midhat Sertoğlu'nun Başbakanlığa gönderdiği Hizmete Özel yazıda,

“İstanbul Belediyesi Kitaplığının kataloglarının incelenmesi sırasında Muallim Cevdet tarafından bu kuruma hibe edilmiş yazma ve basma eserler arasında listesi ilişikte sunulan defterlere rastlanmıştır. Yüksek malumları bulunduğu gibi Muallim Cevdet, uzun süre ile Arşivimizde Tasnif Kurulu Başkanlığı yapmış ve vefatı üzerine sahip olduğu kitap ve belgeler bu husustaki vasiyeti üzerine adı geçen kitaplığa verilmiştir. Ancak bunların incelenmesinden hepsinin Arşivimizden çıkmış orijinal malzeme olduğu ve hatta bir kısmının koleksiyonlarımızı tamamladığı anlaşılmaktadır. Herhâlde merhum bunları incelemek üzere yanına almış ve vefatıyla evinde kalarak hepsi birden bir yanlışlık eseri olmak üzere Belediye Kitaplığına intikal etmiştir.” ifadeleriyle Arşive ait olan değerli malzemenin iadesi için ilgili makamlara gerekli emrin verilmesi istenmiştir.

Tespit edilen vesikalar ve defterler arasında ferman suretleri, kanunnameler, arazi tahrir defterleri, tumar, zeamet, cizye ve vakıf defterleri bulunmaktadır. 15 Aralık 1971'de İçişleri Bakanlığı tarafından verilen cevapta, İstanbul Belediyesi Kütüphanesine 1935 yılında ölümünden evvel Muallim Cevdet tarafından bağışlanmış olan 7.783 adet basma ve 970 adet yazma eserler arasında Arşiv İdaresince tespit edilen listedeki eserlerin yanlışlık eseri intikal etmediği, bunu Belediye Yazı İşleri Müdürlüğünden emekli ve 1961 yılında vefat eden Osman Ergin'in 1937'de yayımlanmış olduğu “Muallim M. Cevdet'in Hayatı, Eserleri ve Kütüphanesi” adlı eserinde etraflıca izah ettiği, listedeki bazı kitapların Belediyece

²⁹ “Yukarıda sözü geçen tamimden bir nüshası da bendelerine gönderildiği gibi bilâhara ayrıca telefonla da intibalarımın bildirilmesi tekiden istenildi. Bu müekked istek üzerine, memurin hakkında mevzu ahkâmı da tetkik edilerek müteveffanın dairemizdeki mesaisine asla temas etmemek şartıyla ve tamamen afakî ve ihtiyatkâr bir mahiyette intibalarımı yazmakta bir mahzur görmediğimi malûmat husulü zımında derin saygı ile arz eylerim. Muavin, imza (Salâhaddin Elker)” BCA., 30-12-10-1 / 60-3-9, 30 Ocak 1936.

başka yollardan temin edildiği, koleksiyonun dağıtılmasının uygun görülmediği, arzu edildiği takdirde fotokopilerinin verilebileceği belirtilmiştir³⁰.

14 Mart 1972'de Arşiv Genel Müdürü Midhat Sertoğlu, Başbakanlığa gönderdiği yazıda; Osman Ergin'in eserindeki bilgilerin şahsi fikirleri olduğundan bahisle belgelerin devlet evrakı olduğunu, üçüncü bir şahsın elinde bulunma, satın alınma, sokaktan toplama vs. her ne suretle geçerse geçsin onun devlet evrakı olmak vasfını ortadan kaldırmayacağını belirtmiştir. Ayrıca, *"Kütüphane malzemesi ile arşiv malzemesinin ayrı şeyler olduğundan sadece İstanbul Belediyesi Kütüphanesinin değil bütün kütüphanelerin ellerinde bulunan arşiv malzemesini fiilen devlet arşivi vazifesi gören Başbakanlık Arşiv Genel Müdürlüğüne haber vermeleri ve devretmeleri gerekmektedir."* talebini iletmiştir. Başbakanlığın yazısı üzerine 2 Ağustos 1972'de İçişleri Bakanlığı, belgeleri devretmeme konusundaki ısrarını sürdürmüş, bu hususun bir kanun konusu olduğunu ve bunların hukuken devrine imkân olmadığını belirtmiştir. Arşiv Genel Müdürü, İçişlerinin yazısına,

"Bu hususta Genel Müdürlüğümüzün ileri sürdüğü görüş Muallim Cevdet'i töhmet altında bulundurmak gayesini değil ancak bir devlet hizmetinin ifasını temin amacını gütmektedir... İstanbul Belediye Kütüphanesinde bulunan bu arşiv malzemesi, bu Belediyenin kendi bünyesine ait ve kendi muameleatının cereyanı ile hasıl olmuş değildir. Ancak yanlışlıkla orada bulunmaktadır. Bugün bir devlet dairesinin evrakı yanlışlıkla başka bir devlet dairesinde bulunursa bunun asıl bulunması gereken yere iadesi için kanun çıkarılmasına lüzum yoktur..."

şeklinde bir cevap hazırlasa da bu konuda, Başbakanlığın yazışmaların sevki dışında irade göstermediği ve dönemin Genel Müdürünün duruşunu desteklemediği anlaşılmaktadır³¹.

³⁰ BCA., 30-12-10-1 / 22-74-5, 6 Ekim 1971.

³¹ "İçişleri Bakanlığı yazısında, İlgi b) deki yazımızda ileri sürülen en mühim noktaya cevap verilmemektedir. Bu belgeler, devlet evrakı ve bu yüzden devlet malıdır. Devlet malı ise üçüncü bir şahsın eline her ne suretle geçmiş olursa olsun onun devlet malı olmak vasfını ortadan kaldırmaz ve bu yüzden onu ele geçiren satamaz, miras bırakamaz, hibe ve vakfedemez. Çünkü bu gibi şeyleri yapabilmek için satılacak, miras bırakılacak, hibe ve vakfedilecek malın, bunu yapacak olanın öz malı olması lazımdır. Bu yüzden Muallim Cevdet'in devlet evrakını Belediye Kütüphanesine hibe etmesinin kanuni değeri yoktur ve bu, batıl bir muameledir. Şu hâlde bu evrâkın aid olduğu Daireye, yani emsalinin saklandığı Başbakanlık Arşivine iadesi kanuni bir zorunluluktur." BCA., 30-12-10-1 / 22-74-5, 6 Ekim 1971.

4. Kâmil Kepecioğlu Tasnifi

Cumhuriyet Dönemi tasnifleri incelenirken değinilmesi gereken diğer bir çalışma da Kâmil Kepecioğlu Tasnifi'dir. 1934 yılının Mayıs ayında Tasnif Heyetinde şef olarak çalışmaya başlayan Kâmil Kepecioğlu'nun sorumluluğunda bir "defter tasnif grubu" oluşturulmuştur. Sayısının ilk önce 12.000, daha sonra yapılan birleştirmelerle 7.000 olduğu görülen defterlerin özetleri yazılmış, büro ve numaralarını gösteren etiketlemeleri yapılmıştır. Ayrıca mekân, kişi ve konu bilgilerinin yer aldığı fişler hazırlanmıştır³².

1934 yılında Tasnif Heyetinde çalışmaya başlayan Kâmil Kepecioğlu, 30 Haziran 1939'a değin³³ sürdürdüğü tasnifte ağırlıklı olarak Maliyeye ait defterler üzerinde çalışmış ve kendi adıyla anılan fonu oluşturmuştur. Ahkâm, Nişan Kalemi, Tahvil (Nişan) Kalemi, Ruus, Amedi Kalemi, Teşrifat Kalemi, Sadaret Mektubi Kalemi, Sadaret Kethüdalığı, Çavuşbaşılık, mühür tatbik defterlerinin de yer aldığı belgeler ait oldukları kalemler dikkate alınmak suretiyle tasnif edilmiştir³⁴.

Kâmil Kepecioğlu görevinden alınmasını müteakiben Başvekâlet Müsteşarlığına bir rapor sunmuştur. Bu raporda toplam belge sayısını 90 milyondan fazla olarak tahmin etmiştir. Tasnifle ilgili Avrupa'da geçerli olan Provenance Sistemi'ni önermekte, defter tasnifinde kendisinin Osmanlı Teşkilat yapısını dikkate alarak çalışmalarını gerçekleştirdiğini ifade etmektedir. Ayrıca tasnif süreçlerini belgelerin temizlenmesi, olduğu dönemdeki kalemlerine ayrılması, tarihlenmesi, özetlenme ve indekslenmesi şeklinde sıralamaktadır. Bu usulle 1 başkan ve 4 şef nezaretinde tüm tasnif işinin azami 10-15 senede tamamlanacağını ileri sürmektedir³⁵.

Kâmil Kepecioğlu da 30 Haziran 1939'da Arşiv Dairesinden olaylı bir şekilde ayrılmıştır. Arşiv Dairesi Müdürü Halit Altan Arşiv Heyeti şeflerinden Fethi

³² 1938 yılı tasnif raporunda Başvekâlet Arşiv Dairesi Müdürlüğünde faaliyet yürüten Tasnif Heyetinin personel sayısı önceki yıllara nazaran ciddi artış göstermiştir. Yıl sonunda 13 şef, 24 memur, 8 müvezzi ve 4 mücellit olmak üzere toplam 49 arşiv personelinin olduğu görülmektedir. BCA., 30-12-10-1 / 25-1-1.

³³ BCA., 30-10 / 17-95-20, 30 Haziran 1939.

³⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, s. 151.

³⁵ Kâmil Kepecioğlu raporunun ilk maddesinde tavsiyelerinden önce durum tespitini şu cümlelerle ortaya koymaktadır: "Elde doksan milyonu mütecâviz kâğıt bulunmasına ve azami iki senede beş milyon kâğıt tarihlenmesine nazaran Fekete'nin tavsiye eylediği ve Talimatnâme ile bu işlerin ancak yirmi sene zarfında tarihleneceği hesapla meydana çıkacaktır. Türkiye Cumhuriyeti'ndeki Harf İnkılâbı'ndan dolayı da yirmi sene sonra bu kâğıtları okuyup fihristlerini, indekslerini yapacak pek az kimse kalacaktır..." BCA., 30-10 / 17-95-19.

Umar'a gönderdiği yazıda, konuyla ilgili gereğinin yapılmasını şu şekilde belirtmiştir: "Çirkin davranışları malum olan ve bugüne kadar yapılan ihtar ve nasihatlerden fayda görülemeyerek tezvira devam eden Kâmil Kepecioğlu'nun son günlerde Heyet arasında düzen, mesai ve sükûneti ihlal edecek münakaşalara girdiği ve rast geldiği yerlerde arşiv tasnif heyeti hakkında öteye beriye uydurma notlar verdiği görülmüş olduğundan, bu günden itibaren vazifesine nihayet verilmiştir."

Kâmil Bey'in görevine son verilmesinin ardından tarihî evrakın durumu ve Arşiv İdaresi hakkında 9 Temmuz'da Son Telgraf ve 20 Temmuz'da Tan gazetelerinde haberler yayımlanmıştır. 29 Temmuz 1939'da Arşiv Dairesi Müdürü Kâmrân Cuhruk'un Başvekâlete gönderdiği yazıda; Kâmil Kepecioğlu'nun malumat için çağrıldığından bahisle kendisinin bazı zaafiyetleri olmakla birlikte istifade edilebilecek bir kişi olduğu, gazeteye vermiş olduğu şikâyetten pişmanlığını bildirdiği ve affını istediği bildirilmiştir. Ardından Kepecioğlu, 8 Ekim 1939 tarihinde Başvekâlet Müsteşarlığına sunduğu dilekçesinde; Arşiv Tasnif Heyetinde 5 seneden fazla hizmette bulunduğunu, sabık Müdür Halit Altan'ın bir buçuk sene içinde Arşivde kadrolaştığını ve kendisinin haksız yere görevden alındığını belirterek bu işlemin durdurulmasını talep etmiştir. Bununla birlikte söz konusu dilekçeden 10 gün önce yerine görevlendirme yapıldığından, bu talebi olumlu karşılanmamıştır³⁶.

5. Lajos Fekete Tasnifi–Türk Arşivciliğinde Yeni Prensipten "Provenance"

Gerek kronolojik bir sistem olan Ali Emîrî gerekse sistematik metotla yapılan İbnülemin ve Cevdet Tasnifleri ilmî niteliği olmayan subjektif tasnifler olduğundan ve fonlar dağıtıldığından gelecekte büyük güçlükler yol açmışlardır. 1936 yılında o tarihe kadar Osmanlı Dönemi arşiv belgelerinde gerçekleştirilen tasnif çalışmalarının arşivcilik prensiplerine uymadığı kanaatiyle bir tarihçi ve aynı zamanda arşivci olan Dr. Lajos Fekete, Türkiye'ye arşivlerde tasnif sistemi üzerinde çalışmak üzere Maarif Vekâletince davet edilmiştir³⁷.

30 Ocak 1937'de Maarif Vekâletinden Başvekâlete gönderilen yazıda, Arşiv Uzmanı Dr. Lajos Fekete'nin mesai merkezinin İstanbul olduğu, Arşiv Teşkilatında müşavir olarak çalışacağı, Üniversitedeki arşivci namzetleri kursunu bizzat idare

³⁶ BCA., 30-10 / 17-95-20, 30 Haziran, 6 Ekim 1939.

³⁷ Fekete, Lajos. Macar Asıllı Türk Tarihçisi ve Arşivist Lajos Fekete'nin Arşivciliğimizdeki Yeri. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 1994, s. 1.

edeceği belirtilerek kendisine muhtelif makamların emrinde olan Arşiv Depolarına serbestçe girebilmesi ve Tasnif Heyetlerinin mesailerini incelemesi için yetki verilmesi talep edilmiştir. Yazıda ayrıca, Üniversite Tarih Fakültesinde açılacak kursa Arşiv İdaresinde çalışanların da gönüllü olarak katılabilecekleri bildirilmiştir³⁸.

2 Şubat 1937'de Başvekâlet Müsteşarlığından Hazîne-i Evrâk Muavinliğine gönderilen yazıda; Maarif Vekâletince arşiv mütehassısı olarak getirtilen Dr. Fekete'nin muhtelif evrak mahzenlerini görmek üzere İstanbul'a gönderildiğinden bahsedilmekte, kendisine tasnif edilmiş ve edilmemiş bütün evrakın gösterilmesi ayrıca mevcut tasnif tarzlarını incelemesine izin verilmesi ve diğer hususlarda kolaylık sağlanması emredilmiştir. Fekete, 2 Temmuz 1937 tarihinde memleketine dönene kadar Arşivlerde çalışmalarını sürdürmüştür³⁹.

Aslında Fekete daha önce, 1924 yılında, Türk-Macar ilişkilerine dair belgeleri incelemek üzere Türkiye'ye gönderilmiştir⁴⁰. Ancak belgeler üzerinde araştırma yapmadan Türkiye'den ayrılmıştır⁴¹. Bu tarihten 12 yıl sonra iki yıla yakın Babıali, Topkapı, Maliye ve Ayasofya Arşivlerinde çalışmalarda bulunan Dr. Fekete, arşiv belgelerinin tasnifinde daha evvel uygulanan yöntemlerin ve tercihlerin bir yana bırakılarak Provenance Prensibi'ne göre tasnif yapılmasını önermiştir⁴². Fekete, Muallim Cevdet Tasnifi'ni suni bulduğunu iddia ederek tenkit etmiş, tasnifin kronolojik menşe ve aidiyet usulü üzere yapılması gerektiğini tavsiye etmiş ve bu konuda konferanslar vermiştir⁴³. Fekete, ilk iş olarak İstanbul'da oluşturulan Tasnif Heyetinin ele aldığı evrakı ve diğer Arşivleri incelemekle görevlendirilmiş ve bu inceleme sonunda hazırladığı raporlardan ilkinin 18 Şubat 1937'de, ikincisini ise 4 Nisan 1937'de sunmuştur. 10 Nisan 1937'de Başvekâlete arz edilen 2 raporda özetle şu hususlar üzerinde durmaktadır:

³⁸ Başvekâletin talimatı üzerine Fekete'nin İstanbul'daki evrak mahzenlerinde serbestçe inceleme yapabilmesi için kolaylık gösterileceği kurumlarca bildirilmiştir. BCA., 30-01 / 34-207-4, 30 Ocak, 15 Şubat 1937.

³⁹ BCA., 30-12-10-1 / 17-59-2, 2 Şubat 1937; "Doktor Fekete memleketine avdet etmek üzere 3 gün evvel veda ederek dairemizden ayrılmıştır. 5 Temmuz 1937, Müdür Muavini Salâhaddin Elker (imza)". BCA., 30-12-10-1 / 50-2-1, 5 Temmuz 1937.

⁴⁰ BOA., HR. İM. 115 / 69, 13 Eylül 1340 (13 Eylül 1924).

⁴¹ BOA., HR. İM, 117/56, 15 Teşrînisânî 1340 (15 Kasım 1924).

⁴² Lajos Fekete'nin "Macar Asıllı Türk Tarihçisi ve Arşivist Lajos Fekete'nin Arşivciliğimizdeki Yeri" adlı eseri, 1910 yılında toplanan Milletlerarası Arşivistler ve Kütüphaneciler Kongresi'nde de benimsenen bir teklife atıfta bulunmaktadır (Fekete, s. 27). Bu teklif, T. R. Schellenberg'in "Arşiv İdaresi" adlı eserinde de yer almaktadır ve teklifin detayları Schellenberg'in kitabının 85. sayfasında açıklanmaktadır.

⁴³ BCA., 30-1 / 34-210-10, 12 Ağustos 1943.

“Uzman (Fekete) Bâbîâlinin tasnif şeklini uygun bulmamaktadır. Çünkü:

a- Evrak Dâhiliye, Hâriciye, Adliye, Maârif, Evkâf, Bahriye... vesaire gibi 17 zümreye ayrılıyor. Buna göre eski harflerle hülasalar yapılıyor, sonra makine ile tebyiz ediliyor, kaydediliyor, müteaddit fişler yapılıyor, fazla zaman sarf ediliyor. Ayrılan zümreler evrakın künyesine uymayan bir tasniftir.

b- Bu kadar fazla mesai neticesinde yapılan fişler tetkik eden adamları da şaşırtacak mahiyettedir. 17 zümreye ayrılış, hiçbir esasa dayanmadığı gibi, bazı evrakın lüzumsuz sanılarak ayrılması da doğru değildir. Esasen bu imkân haricindedir.

c- Bu tarzda Heyet, yüz sene çalışsa evrakın asıllarından daha zayıf kopyalarını elde edecek, evrak yığını bir kat daha çoğalacak fakat hiçbir zaman insicamlı arşiv meydana gelmeyecektir. Evraka eski tabîî şekilleri verilmelidir.

d- Evrakın kaba tasnifi için 20.000 adet kalın kartona, 10.000 husûsî şeride, iki üç kişilik mücellit kadrosuna, kâğıt, zarf, gömlek gibi tasnif vesaitine ve nakil masarifi zaruriyesine ihtiyaç vardır.

e- Hâlen çalışmakta olan Tasnif Heyeti üyeleri kâfi değildir, sayıları artırılmalıdır.

f- Arşiv işlerinin bir elden ve yerinde tetkikler yaparak idaresi için bütün müteferrik arşiv malzemesini eli altında bulundurabilecek ve Uzman'ın vazifesini kolaylaştıracak salâhiyetli bir müdür, komiser veya müfettiş tayin olunmalıdır.”

Bu tespitlerin ardından Maarif Vekilliği, Arşiv Uzmanı'nın görüşlerinde haklı olduğunu belirterek Başvekâlete gereğinin yapılmasını tavsiye etmektedir⁴⁴.

Başvekâletçe Fekete raporlarının incelenmesi sonucunda, Tasnif Heyetinin yapmakta olduğu tasnifin asri ve ilmî arşiv tasnifine uymadığı, bu tarzda yapılacak tasnifin uzun zaman alacağı gerekçelerinden hareketle uygulanan usulün terkine ve Uzman'ın teklifi doğrultusunda yeni tasnif usulüne geçilmesine karar verilmiştir. Ayrıca Fekete raporlarında sunulduğu üzere; Tasnif Heyeti üyelerinden bir kısmının Cevad Paşa Kütüphanesinde ve Ayasofya'dan nakledilen

⁴⁴ Kültür (Maarif) Bakanlığı, Başvekâlete gönderdiği yazının devamında, Babıali Hazîne-i Evrâk Direktörü'ne Uzman'ın görüşlerine göre hareket etmesi yönünde tebliğ yapılmasını, Topkapı Sarayı Müzesindeki Osmanoğulları aile arşivinin bu metoda göre örnek olarak bir an evvel tasnif edildikten sonra kataloglarının basıma hazır hâle getirilmesi için Hazîne-i Evrâktan birkaç üyenin ayrılmasını ve mülga Meşihata ait merci olmaktan sakıt evrakın onarıldıktan sonra Türk İslam Eserleri Müzesine eklenecek olan Tophaneye naklinin sağlanmasını önermektedir. BCA., 30-01 / 34-207-4, 10 Nisan 1937.

hiç tasnif görmemiş evrakın ayıklama ve düzenlemesiyle meşgul olmaları, Topkapı Sarayı'nda Müzeler İdaresinin muhafazasında bulunan Osmanoğulları aile arşivinin yeni metoda göre tasnifine başlanması, ilk ihtiyaç olarak gösterilen 20.000 kalın karton ve 10.000 metre şerit, kâğıt, zarf ve gömlek kâğıtlarının temin edilmesi hususları da karar altına alınmıştır⁴⁵.

Fekete'nin Üniversite Tarih Fakültesinde verdiği Arşiv derslerine Resmî ve Tarihî Evrak Tasnif Heyeti üyelerinden Fethi Umar da katılmış ve onun derslerde yer alan tasnif işlemleriyle ilgili kısımlara dair mütalaası, Başvekâlet Müsteşarlığına 20 Nisan 1937'de şu şekilde rapor edilmiştir:

"...ben doğrudan doğruya Tasnif Heyetinin mesaisine taalluku itibarıyla yalnız tarihî vesikaların tasnifi meselesine dair olan hususa temas edeceğim. Mütihazsıs derslerinde bu mevzudan ehemmiyetle bahsetmiş ve şimdiye kadar bu yolda takip olunan usulü zımnen tenkid etmek istemiştir. Tasnifin kendi gösterdiği yolda yapılması lüzumuna işaret eylemiştir. Evvela, istisnasız bütün vesikaların tarihlerine göre ayrılmalarını ve bu ameliyenin hitamından sonra tasnif işine başlanmasını ve her vesikanın havalelerini sırasıyla takip ederek en sondaki kalem veya şube dosyasına mal edilmesini ve bir vesikanın alakadar bulunduğu bir veya müteaddid dairelere ayrı ayrı fişler yazılmak suretiyle malumat verilmesini teklif eylemekte bulunmuştur. Bay Fekete'nin nazariyelerini ceffalkalem reddetmek mümkün olamaz. Bizim tutmuş olduğumuz yol ile de hedefe vasıl olmak imkânsız değildir. Ancak mademki mütihazsıs sıfatını haiz bir adam bugün yanımızda bulunuyor, onun bilgilerinden istifade etmek ve noksanlarımızı ikmal eylemek gayet tabiidir. Mumaileyhin gösterdiği yol beynelmilel bir yoldur. Birtakım hükümetlerce tecrübe ve kabul olunmuş usuldür. Bu usulü ihtiyatla herhâlde daha doğru ve daha modern bir sistem takip etmiş ve birtakım mütalaalardan da kurtulmuş oluruz..."⁴⁶.

Dr. Fekete, Üniversite Tarih Fakültesinde verdiği Arşiv derslerinin yanı sıra Ankara'da da Halkevinde 28 Nisan ve 10 Mayıs 1937 tarihlerinde iki konferansa katılmıştır. Ankara Başvekâlet Matbaası tarafından aynı yıl basılan bildirilerde arşivin tarihi, arşivcilik kavramları, tasnif usulleri, Provenance Sistem, Türk ve dünya arşivlerinin durumu hakkında tespit ve önerilerini sıralamıştır. O, tasnifle ilgili şu önerilerde bulunmaktadır:

⁴⁵ BCA., 30-01 / 34-207-4, Nisan 1937.

⁴⁶ BCA., 30-01 / 34-207-4, 20 Nisan 1937.

“Şu hâlde tasnif işine başlarken ilk evvel defterler sınıflarına göre ve tarih sırasıyla tasnif edilmelidir. Bundan sonra defterlerdeki mevzu sırası ve tertib esas tutularak evrakın vaktiyle işlenilmiş oldukları tabiî hâlin iadeten tesisine çalışılmalıdır. Bu usul sayesinde vaktiyle muhtelif heyetler tarafından vücuda getirilen defterler ile bu defterlerdeki meselelere ait evrak, eski husûsî vaziyetleriyle eski yerlerine iade edilmiş olacak ve vaktiyle az çok istiklaliyetle çalışmış olan kalemlerin evrak vaziyeti yeniden tesis edilerek Türk arşivciliği dahi her yerde takib edilen Provenance Sistemi’ne yaklaştırılmış olacaktır.”⁴⁷.

Dr. Fekete’nin savunduğu Provenance Prensibi, temel olarak evrakın oluştuğu birim esas alınarak üretildiği tarihteki düzene sadık kalınmasıdır⁴⁸. Ona göre, arşiv belgesinin tarafsızlığının ve güvenilirliğinin korunması öncelikle kaynağının muhafazasına bağlıdır. Bu prensibin doğru bir şekilde uygulanabilmesi için belgelerin teşekkül ettiği zamanda devletin en aşağıdan en yukarıya teşkilat yapılanmasının bilinmesi ve teşkilat yapısına uygun şekilde daire ve kalemlerin esas alınarak envanterin hazırlanması gerekmektedir. Fekete Talimatnamesi olarak anılan söz konusu kurallar, 1937 yılının Ağustos ayından itibaren uygulanmaya başlamıştır. Bu kapsamda Dr. Fekete, çeşitli daire ve kalemlerin kodlarını hazırlamış ve bir kısım evrakın da tasnifini yapmıştır⁴⁹.

Dr. Fekete tarafından hazırlanan, Resmî ve Tarihî Evrak Tasnif Heyeti tarafından değerlendirilen “Arşiv Tasnif Talimatnamesi” iki kısımdan oluşmaktadır. Heyet tarafından yapılan değerlendirmede ilk kısımda yer alan tarihleme ile ilgili maddelerinin hâlihazırda yapılan çalışmalara az bir farkla uyduğu belirtilmektedir. Ancak Heyet, Dr. Fekete tarafından hazırlanan ve ikinci kısımda yer alan teşkilat ve kalem ayırımına noksan olduğu gerekçesiyle şerh

⁴⁷ “Bu esas kabul edildiği takdirde, bugün Bâbiâlî Arşivi denilen evrakın, eskiden az çok salâhiyetle faaliyette bulunmuş ve muamele görecektir meseleleri aralarında paylaşmış olan, birkaç heyetin arşivleri hâlinde, birkaç arşive –birçok kaleme bölünmesi- icab edecektir... Provenance Prensibi yeni değildir, bilakis arşivlerin idaresiyle tasnifi mevzuubahis olduğu günden beri, her vakit malûm ve mer’î tutulmuş bir prensiptir ve o kadar takdir olunmuş bir usuldür ki şimdiye kadar vukua gelen arşiv tasnifleri arasında, Provenance Usulü’nün tamamen bertaraf veya sadece ihmal edilmiş olduğu bir tasnif şekli yoktur diyebiliriz... Öteden beri Hazîne-i Evrâk Tasnif Heyetinin bütün arşivlerin ana kaidesi olarak zikrettiğimiz Provenance Kaidesi’nin hilafına, tamamen sun’î ve aklî bir tasnif usulünü ihtiyar etmiş olmasıdır...” BCA., 30-01 / 34-207-4, 28 Nisan, 10 Mayıs 1937; Ankara Halkevinde 28-4-1937 tarihinde Budapeşte Üniversitesi Türk Tarihi Privat Doçentlerinden Arşivist Dr. Fekete Lajos tarafından verilen konferans I-II, Ankara Başvekâlet Matbaası, 1937; BCA., 30-12-20-0 / 10-54-1, 28 Nisan 1937.

⁴⁸ Osmanlı Arşivi Rehberi, s. 16

⁴⁹ Arşiv Dairesi Müdürü tarafından 1 Mart 1939 tarihinde Başvekâlet Müsteşarlığına gönderilen yazı. BCA., 30-12- 10-1 / 25-1-2.

düşmektedir. Babıali ve Bâb-ı Hümâyûna ait üçer kalem ile Bâb-ı Defterî'ye bağlı 27 kalemin yer aldığı bu ayırmda eksikler bulunduğu öne sürülmüştür. Heyetin mevcut durumda konuya göre bir tasnif yaptığı ve kalemlerine göre ayırma işinin daha sonra yapılacağı ifade edilmiştir. Ayrıca, evrak ve defter tasnifinden muradın araştırma yapmayı kolaylaştırmak olduğundan bahisle Talimatname'nin bu durumu zorlaştıracığı iddia edilmiştir⁵⁰.

Bununla birlikte, Dr. Fekete tarafından hazırlanan Talimatname'nin ilk kısmında yer alan tarihleme maddelerinin uygulanmasına karar verilmiştir. Bu Talimatname'ye göre ilk olarak evrakın tarihi tespit edilecek, son işlem gördüğü tarih esas alınarak sıralanacaktır⁵¹. Fekete Talimatnamesi esas alınarak Ağustos 1937'de başlanan tasnif çalışmalarında 1939 yılının sonuna kadar 3 milyonun üzerinde vesikanın tarihlenip sıralandığı ve kutulandığı görülmektedir. 1939 yılında Arşiv Dairesi Müdürü tarafından Başvekâlet Müsteşarlığına gönderilen yazıda, 1937'den itibaren yapılan tasnif işinin ağırlıklı olarak tarihleme işlemi üzerinden devam ettirildiği ancak bunun eksik bir uygulama olduğu üzerinde durulmaktadır. Bunun yanı sıra evrakın telhisine de bir an önce başlanmasının hem tarih yazımı için elzem olduğu hem de ileride yapılacak tasnifi kolaylaştıracığı belirtilmektedir⁵². 18 Kasım 1946 tarihine ait Arşiv Umum Müdürlüğü raporundan da anlaşılacağı üzere Dr. Fekete'nin hazırladığı Talimatname esasına göre tarih sırasına konulup kartonlanan ve etajerlere yerleştirilen belge sayısı 16 milyondur⁵³.

Uzun yıllar Arşivde araştırmalarda bulunan Tayyip Gökbilgin, 13 Ekim 1945 tarihinde Akşam gazetesinde yayımlanan "Arşiv İşlerimiz" adlı yazısında; Devlet Arşivlerimizin esaslarının hazırlanması ve yaptıkları tasnif tecrübeleriyle bu işin başarılması uğrunda Ali Emîrî, İbnülemin, Muallim Cevdet vesaire değerli âlimlerimizin büyük gayret ve çalışmaları olduğunu ifade ettikten sonra Fekete ile ilgili bazı tespitlerde bulunmaktadır. Gökbilgin, arşivlerimizde araştırma ve incelemelerde bulunarak arşivciliğe dair usul ve esasları belirleyen, pratik faydadan öte ilmî ve daimî bir metodu hayata geçirmek isteyen Fekete'nin zaman kısıtlılığından dolayı kabiliyetini tam anlamıyla ortaya koyamadığını ve

⁵⁰ BCA., 30-12-10-1 / 24-5-2.

⁵¹ BCA., 30-12-10-1 / 27-2-1.

⁵² Yazıda, "Tasnif Heyetinin Fekete Talimatnâmesi'ni tatbik suretiyle işe başladığı 937 Ağustos'undan Mart 938 tarihine kadar 520.034 ve o tarihten İkincikanun 939 sonuna kadar da 2.510.865 ki ceman 3.030.899 vesikanın tarihleme ve aynı Talimatnâme ahkâmınca sıralanıp kartonlama işleri intaç edilmiştir." denilerek mevcut ilerleme ortaya konulmuştur. Bununla birlikte bir an önce telhis işlemlerine başlanması için yeni yıl tahsisatının 50.000 liraya çıkartılmasının gerekliliği ifade edilmiştir. BCA., 30-12-10-1 / 25-1-2.

⁵³ BCA., 30-12-10-1 / 26-3-2, 18 Kasım 1946.

eksikliklerin telafisinin de henüz giderilemediğini şu cümlelerle ortaya koymaktadır:

“Tasnif meselesinin öyle hususi, karışık ve teknik cepheleri vardı ki, bu işe bu sahada vukuf ve tecrübe sahibi bir ecnebi mütehassısınun müdahalesinin ve yol göstermesinin zaruri bulunduğu anlaşıldı. 1937’de Türk arşiv malzemesinin bünyesini ve hususiyetlerini anlayarak buna göre bir program tespit edebileceği kabul edilen bir Macar âlimi ve arşivcisi Fekete Lajos, bu maksatla celbedildi. Onun kısa bir müddete inhisar eden tetkikleri ve tasnif heyetine verdiği direktifleri, galiba yakın zamanlara kadar arşivimiz için hareket noktası oldu. Fekete, bu işin başından ayrıldıktan sonra da bu müessese onun koyduğu esaslara göre mesaisini devam ettirdi... Gerçi bu kadar muazzam bir evrakın yalnız tarihleme işinde alıkonulması ve tarih tetkikleri yapanların uzun müddet ve hâlâ istifadesine arz edilememesi bizler için büyük ve acı bir mahrumiyet oldu. Ancak biraz insafla söylemek lazım gelirse bir arşivci tasnif işinde günlük ihtiyacı ve pratik bir faydayı, daimî ve ilmî olan, müstakbel nesillere sıhhat ve emniyetle araştırmayı temin edecek bulunan bir usule elbette tercih ve feda edemezdi. Yalnız bunun yanında gene mütehassıslardan müteşekkil diğer bir tali komisyon başkaca faydalı işler göremez mi? Mesela aynı zamanda arşiv vesikalarının ait oldukları dairelere göre de kabataslak bir tasnifi yapılamaz mı idi? Bana kalırsa Fekete bu işin başından erken ayrılmıştır. Deruhte ettiği işin bütün inceliklerine vâkıf olmaya, yeni tedbirler düşünmeye vakit ve imkân bulamamıştır. O sıralarda bana söylediklerinden ve sonraki yazılarından biliyorum ki onun henüz tamamen tanımadığı vesaik ve tereddüt ettiği problemler mevcuttu. Fekete, Macar Devlet Arşivinde bittabi mahdut nispette Türk vesaikiyle meşguldü ve onları tasnifte muvaffak olması kolaydı. Fakat Osmanlı tarihini bütün cepheleriyle iyi bilen bir tarihçi-arşivcinin başında ve içinde belki senelerce çalışmak suretiyle tanıyıp en faydalı metodu tatbik edebileceği Arşivimizde, kendisinden seri bir muvaffakiyet temin etmesini beklemek biraz fazlaca istekte bulunmak olurdu zannederim. Hülâsa bu yüzden zaman ve kabiliyet tasarrufu mümkün olamamıştır. Eğer o gittikten sonra bu işin başında bulunanlar, tasnif işine istikamet verecek derecede bu sahada ilim, ihtisas, tecrübe ve karar sahibi bulunsalardı bunu telafi etmek herhâlde bir dereceye kadar mümkün olabilirdi.”⁵⁴.

⁵⁴ Akşam, 13 Ekim 1945, s. 5.

Gökbilgin, tespit ve değerlendirmelerinin sonunda müze ve kütüphane memurluğu gibi arşivciliği de ilmî bir meslek haline getirecek kanun ve talimatın yayımlanmasını, önce Merkezî Arşiv ve sonra da vilayetlerde oluşturulacak vilayet arşivlerinin vakit kaybetmeden Millî Eğitim Bakanlığına bağlanmasını, arşiv iş ve işlemlerini gözden geçirip kararlar almak üzere ilmî bir danışma heyetinin kurulmasını önermektedir⁵⁵.

Sonuç

Sonuç olarak, Osmanlı arşivlerinin tasnifi için Cumhuriyet öncesinde ve sonrasında çeşitli çalışmalar yürütülmüştür. Bu çalışmalar arasında Ali Emîrî Efendi Tasnifi, İbnülemin Mahmud Kemal İnal Tasnifi, Muallim Cevdet Tasnifi, Kâmil Kepecioğlu Tasnifi ve Fekete Tasnifi yer almaktadır. Her biri farklı bir odak noktasına sahiptir ve kendi tarzında geliştirilmiştir. Bu çalışmaların her biri, Osmanlı belgelerinin tasnifinde önemli bir adım olmuştur. Ancak, bu çalışmaların tamamı birbiriyle bütünleşmemiştir. Belgelerin elle tasnif edilmesi ve kronolojik olarak düzenlenmesi, arşivciliğin ilerlemesi açısından önemli bir adım olmuştur.

Kaynakça

- BCA., 30-01 / 34-207-4, 10 Nisan 1937.
 BCA., 30-01 / 34-207-4, 20 Nisan 1937.
 BCA., 30-01 / 34-207-4, 28 Nisan, 10 Mayıs 1937;
 BCA., 30-01 / 34-207-4, 30 Ocak, 15 Şubat 1937.
 BCA., 30-01 / 34-207-4, Nisan 1937.
 BCA., 30-01 / 34-210-4, 4 Mayıs 1939.
 BCA., 30-01 / 34-210-5, 9 Mayıs 1939.
 BCA., 30-01 / 34-212-3, tarihsiz
 BCA., 30-1 / 34-210-10, 12 Ağustos 1943.
 BCA., 30-1 / 34-210-4, 4 Mayıs 1939.

⁵⁵ "Osmanlı tarihinin bugünün anlayışına ve icaplarına göre tarafımızdan yazılması bahis mevzuu olduğu şu senelerde bu meselenin bir an evvel halledilmesi kati bir zarurettir. Bir münasebetle Fekete'nin dediği gibi –Türklüğün mazisi yalnız arşivlerinden geçerek tanınabilir ve Türk tarihi Türk arşiv malzemesiyle ya her şeyi kazanır yahut her şeyi kaybeder. Tayyip Gökbilgin, İstanbul Üniversitesi Türkiye tarihi doçenti. " Akşam, 13 Ekim 1945, s. 5.

- BCA., 30-10 / 16-91-5
- BCA., 30-10 / 17-95-19.
- BCA., 30-10 / 17-95-20, 30 Haziran 1939.
- BCA., 30-10 / 17-95-20, 30 Haziran, 6 Ekim 1939.
- BCA., 30-12- 10-1 / 25-1-2.
- BCA., 30-12-10-1 / 1-1-7, 6 Aralık 1932
- BCA., 30-12-10-1 / 17-59-2, 2 Şubat 1937;
- BCA., 30-12-10-1 / 22-74-5, 6 Ekim 1971.
- BCA., 30-12-10-1 / 24-1-5, 19 February 1928
- BCA., 30-12-10-1 / 24-3-1.
- BCA., 30-12-10-1 / 24-4-1.
- BCA., 30-12-10-1 / 24-4-2;
- BCA., 30-12-10-1 / 24-5-1.
- BCA., 30-12-10-1 / 24-5-2.
- BCA., 30-12-10-1 / 25-1-1.
- BCA., 30-12-10-1 / 25-1-2.
- BCA., 30-12-10-1 / 25-4-4, 4 Mayıs 1939
- BCA., 30-12-10-1 / 26-3-2, 18 Kasım 1946.
- BCA., 30-12-10-1 / 27-2-1.
- BCA., 30-12-10-1 / 50-2-1, 5 Temmuz 1937.
- BCA., 30-12-10-1 / 60-3-9, 30 Ocak 1936.
- BCA., 30-12-10-1-24-3-1;
- BCA., 32-12-10-1 / 24-4-2.
- BCA., 32-12-10-1 / 24-5-1.
- BCA., 32-12-10-1 / 25-4-4, 4 Mayıs 1939.
- BOA., A.) d. 3349 / 4.
- BOA., A.) d. 3348 / 1-17.

- BOA., A.} d. 3350 / 1
- BOA., A.} d. 3351 / 1-3.
- BOA., A.} M. 532 / 1-2-3-4-5-6-7-8-9-11-15-16-17-19-21.
- BOA., A.} M. 532 / 23-24-27-32-34-35; 533 / 23.
- BOA., A.} M. 532 / 29-40-42-49
- BOA., A.} M. 533 / 4-5-7-8-11-12-13-18-22-23-145
- BOA., BEO, 4667 / 349985, 4 Rebûlâhir 1339 (16 Aralık 1920)
- BOA., BEO, 4670 / 350226, 29 Rebûlâhir 1339 (10 Ocak 1921).
- BOA., BEO. 4667 / 349985, 4 Rebûlâhir 1339 (16 Aralık 1920)
- BOA., HR. İM, 117/56, 15 Teşrînisânî 1340 (15 Kasım 1924).
- BOA., HR. İM. 115 / 69, 13 Eylül 1340 (13 Eylül 1924).
- Box No: 1, Folder No: 19, Document No: 19
- Box No: 1, Folder No: 20, Document No: 20
- Box No: 1, Folder No: 33, Document No: 33
- Box No: 1, Folder No: 34, Document No: 34.
- TİTE Arşivi, Box No: 1, Folder No: 9, Document No: 9
- TİTE Arşivi, Kutu No: 1, Gömlek No: 30, Belge No: 30
- TİTE Arşivi, Kutu No: 1, Gömlek No: 41, Belge No: 41.
- TİTE Arşivi, Kutu No: 1, Gömlek No: 5, Belge No: 5.

Makale ve Kitaplar

- Ercilasun, Ahmet B. "Muallim Cevdet ve Oğuzname." Millî Folklor 15.60 (2003): 36.
- Fekete, Lajos. "Macar Asıllı Türk Tarihçisi ve Arşivist Lajos Fekete'nin Arşivciliğimizdeki Yeri." Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 1994.
- İnal, İbnülemin Mahmut Kemal. Son Sadrazamlar. İstanbul: İş Bankası Yay., 2007.

İlhan, Mehmet Mehdi. "Osmanlı Arşivleri ve Tarihsel Çalışmalar için Önemleri: Özellikle Arap Eyaletleri Üzerine Özel Bir Referansla." *Bellekten* 55.213 (1991): 419.

Sarıncı, Yusuf. *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*. İstanbul: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 2010.

Shaw, Stanford J. "Osmanlı Tarihine İlişkin Arşiv Kaynakları: Türkiye Arşivleri." *Journal of the American Oriental Society* 80.1 (1960): 1-10.

Shaw, Stanford J. "19. ve Erken 20. Yüzyıl İçin Osmanlı Arşiv Materyalleri: İstanbul Arşivleri." *International Journal of Middle East Studies* 6.1 (1975): 87-106.

Gazeteler

Akşam, 13 Ekim 1945

Son Posta, 5 Aralık 1935

Tanin, 2 Nisan 1937

